

PM 2017:194 R1 (Dnr 110-958/2017)

Bättre skydd mot diskriminering (SOU 2016:87)

Remiss från Kulturdepartementet

Remisstid den 21 september 2017

Borgarrådsberedningen föreslår att kommunstyrelsen beslutar följande.

1. Remissen besvaras med hänvisning till vad som sägs i stadens promemoria.
2. Paragrafen justeras omedelbart.

Föredragande borgarrådet Karin Wanngård anför följande.

Ärendet

Kulturdepartementet har remitterat betänkandet ”Bättre skydd mot diskriminering” (SOU 2016:87) till Stockholms stad.

Utredningen har haft i uppdrag att föreslå hur arbetet mot diskriminering kan organiseras och effektiviseras samt ge förslag på åtgärder som bidrar till att säkerställa bättre förutsättningar för personer som utsätts för diskriminering att ta till vara sina rättigheter.

Betänkandet i sin helhet finns tillgängligt på [regeringens hemsida](#).

Beredning

Ärendet har remitterats till stadsledningskontoret, arbetsmarknadsnämnden, socialnämnden, utbildningsnämnden, äldrenämnden, Enskede-Årsta-Vantörs stadsdelsnämnd, Spånga-Tenstas stadsdelsnämnd, Östermalms stadsdelsnämnd och kommunstyrelsens råd för mänskliga rättigheter. Äldreförvaltningen har svarat med ett kontorsyttrande.

Stadsledningskontoret ställer sig i huvudsak positivt till föreslagna förändringar, förutom förslaget om inrättande av en diskrimineringsnämnd. Kontoret anser att ytterligare analyser av behovet av att inrätta en diskrimineringsnämnd behöver göras. De menar att en ny myndighet ”som ett särskilt beslutsorgan inom en ny myndighet” väcker många frågor som bland annat uppgifter, arbete, organisation och roll i systemet av aktörer inklusive domstolar för att inrättandet ska få den avsedda effekten på arbetet mot diskriminering. Kontoret anser att det särskilt bör övervägas om skriftlig bevisning ska gälla som huvudregel i beredningen av anmälningar i nämnden. Det kan föreligga utmaningar för personer som utsätts för diskriminering att framföra skriftlig bevisning. Därför är det i sammanhanget relevant att ta hänsyn till att i diskrimineringstvister är det snarare regel än undantag att muntlig bevisning

behövs för att utjämna det ojämna styrkeförhållandet som kan förekomma i diskrimineringsstvister.

Arbetsmarknadsnämnden ställer sig i huvudsak positiv till förslagen i betänkandet. När det gäller harmoniseringen av regelverk som blir följden av utredningens förslag om att flytta ansvaret för tillsyn av diskrimineringsärenden inom skolområdet till skolinspektionen anser arbetsmarknadsnämnden att det är viktigt att det är tydligt vilket ansvar som åvilar huvudmannen respektive utbildningsanordnaren. Skrivningarna kring hur ansvaret fördelas bör förtydligas.

Socialnämnden anser inte att utredningens förslag berör socialtjänstens område specifikt utan påverkar hanteringen av diskrimineringsärenden i samhället mer generellt. Socialnämnden stödjer förslagen att stärka det främjande arbetet bland annat genom att förtydliga länsstyrelsernas och Diskrimineringsombudsmannens (DO) uppdrag och att ge fortsatt stöd till antidiskrimineringsbyråerna.

Utbildningsnämnden delar i huvudsak utredningens bedömningar och tillströcker förslagen. Nämnden välkomnar förslaget om att tillsynsansvaret för arbetet med åtgärder mot diskriminering i skollagsreglerad verksamhet flyttas från Diskrimineringsombudsmannen till Skolinspektionen. Nämnden tar upp att det är bra att barn- och elevombudet genom den nya regleringen kommer att kunna biträda barn som utsatts för trakasserier samt biträda individen i ersättningsfrågan. Nämnden är även positiv till följdändringar vilka medför att diskrimineringslagens regler flyttas över till skollagen men poängterar vikten av att begreppet annan kränkande behandling ska vara detsamma som kränkande behandling enligt nu gällande lag. Nämnden ser positivt på att en elev i de frivilliga skolformerna ska kunna stängas av även i situationer då eleven utsätter någon för diskriminering. Nämnden framhåller att i samband med ikraftträdande av ny lag behöver stödverktyg tillhandahållas och en analys av vilka ekonomiska konsekvenser förslagen kommer att ge för skolhuvudmän tas fram.

Äldreförvaltningen uttrycker i sitt kontorsyttrande att de är positiva till betänkandets ambition att minska risken för att utsättas för diskriminering och att de som utsätts ska få stöd och hjälp. Förvaltningen anser att frågan om inrättandet av en diskrimineringsnämnd behöver utredas ytterligare, bland annat av samhällsekonomiska skäl, men också av skäl hänförliga till bevis tekniska frågor. Förvaltningen ställer sig frågande till om det är nödvändigt att ändra lydelsen av bevisbördereglererna. De gällande reglerna är enligt förvaltningens mening tillräckligt tydliga.

Enskede-Årsta-Vantörs stadsdelsnämnd ställer sig positiv till förslaget. Genom att exempelvis förtydliga DO:s roll, förenkla möjligheten till prövning och samla ansvaret för skollagsreglerad verksamhet blir det tydligare vart den enskilda ska vända sig. Ett förtydligande av arbetet om information och främjande åtgärder är också positivt.

Spånga-Tensta stadsdelsnämnd har inga invändningar till utredningens förslag eller rekommendationer.

Östermalms stadsdelsnämnd anser att det är bra att Diskrimineringsombudsmannens roll förtydligas och blir mer strategisk samt att en diskrimineringsnämnd inrättas. Nämnden lyfter att en positiv konsekvens av lagen är att villkor och redovisningen av statsbidragen blir tydligare och därigenom lättare att följa upp.

Kommunstyrelsens råd för mänskliga rättigheter är positivt till föreslagna förändringar förutom förslaget om inrättande av en diskrimineringsnämnd.

Mina synpunkter

Jag välkomnar i stort de förslag som presenteras i utredningen Bättre skydd mot diskriminering. Att utredningen har tagit ansats i att presentera förslag som syftar till att de som diskrimineras får tydligare och bättre stöd och hjälp är helt rätt. Särskilt välkomnande är det att utredningens översyn belyser arbetet mot diskriminering på lokal, regional och nationell nivå.

Samhället har ett ansvar för att säkerställa att ingen utsätts för diskriminering och att påföljderna om det sker är kännbara. Diskriminering sätter djupa sår hos den enskilde som utsätts för det. Diskriminering leder också till ett slöseri, både ur människo- och samhällsperspektiv, när individen exkluderas och dennes kunskap och erfarenhet inte tas tillvara. Därför är det angeläget att utredningen föreslår kraftfulla verktyg för att motverka diskriminering och säkerställa att den som diskrimineras får stöd. Flera av förslagen kan göra stor skillnad i arbetet för att motverka diskriminering.

Dock anser jag att några förslag behöver tydliggöras innan de kan träda ikraft. Till exempel är det viktigt att tydliggöra vilket ansvar som åligger huvudman respektive utbildningsanordnare. Utredningen lyfter att arbetet med aktiva åtgärder ska bedrivas inom varje verksamhet. Samtidigt framhålls att det är huvudmannen som ska genomföra arbetet med aktiva åtgärder genom att identifiera risker, analysera orsakerna och vidta åtgärder. Arbetet ska också bedrivas fortlöpande vilket understryker behovet av att knyta ansvaret för att rent praktiskt arbeta med de aktiva åtgärderna till respektive verksamhet. För Stockholms del är det oerhört centralt att det finns en tydlig ansvarsfördelning. Många som studerar inom vuxenutbildningen gör det hos en utbildningsanordnare som upphandlats av staden. Det innebär att utbildningsanordnare och huvudman inte alltid är densamma.

Ett förslag som jag ställer mig skeptiskt till är förslaget om inrättande av en diskrimineringsnämnd. Det finns alltför många frågor om nämndens roll och organisation som måste besvaras innan förslaget kan vara aktuellt. Ytterligare utredning kommer att behöva göras. Jag ställer mig också avvisande till förslaget om att skriftlig bevisning ska gälla som huvudregel i beredning av anmälningar till den tilltänkta nämnden. Jag är övertygad om att detta kommer att missgynna den som utsätts för diskriminering eftersom bevissvårighet kommer att uppstå när det ska vara ett skriftligt förfarande i ärendet.

Slutligen ser jag att några av förslagen kan leda till nya kostnader för kommunerna. Därför är det centralt att de ekonomiska konsekvenserna för kommunerna analyseras vidare.

Jag föreslår att borgarrådsberedningen föreslår att kommunstyrelsen beslutar följande.

1. Remissen besvaras med hänvisning till vad som sägs i stadens promemoria.
2. Paragrafen justeras omedelbart.

Stockholm den 13 september 2017

KARIN WANNGÅRD

Bilaga

Reservationer m.m.

Remiss, sammanfattning

Borgarrådsberedningen tillstyrker föredragande borgarrådets förslag.

Särskilt uttalande gjordes av borgarråden Anna König Jerlmyr, Joakim Larsson och Cecilia Brinck (alla M) och borgarrådet Lotta Edholm (L) enligt följande.

Det är välbehövligt att diskrimineringsombudsmannen kan bli mer exekutiv och göra mer påtaglig skillnad. Enskilda individer behöver hjälp att få sin rätt tillvaratagen och slippa vara utelämnade till organisationers godtycke. För elever och föräldrar och skolhuvudmän är det välkommet med en tydligare struktur vad gäller elevers rätt att slippa diskriminering. Vi ifrågasätter dock inrättandet av en diskrimineringsnämnd. Medborgarna är förtjänta av färre myndigheter, inte fler.

Kommunstyrelsen

Särskilt uttalande gjordes av Anna König Jerlmyr, Joakim Larsson, Cecilia Brinck, Dennis Wedin och Johanna Sjö (alla M) och Lotta Edholm (L) med hänvisning till Moderaternas och Liberalernas gemensamma särskilda uttalande i borgarrådsberedningen.

Ersättaryttrande gjordes av Karin Ernlund (C) och Erik Slottner (KD) med hänvisning till Moderaternas och Liberalernas gemensamma särskilda uttalande i borgarrådsberedningen.

Remissammanställning

Ärendet

Utredningens förslag syftar till att skapa ett system där aktörer på olika nivåer arbetar aktivt mot diskriminering. Det angivna syftet med förslagen är att de sammantaget ska bidra till att aktörer på olika nivåer kompletterar och stödjer varandra i arbetet med att ge stöd och hjälp till dem som har utsatts för diskriminering.

Utredningens förslag rör huvudsakligen följande sex delar:

- DO:s roll och uppdrag
- Arbetet mot diskriminering på regional och lokal nivå
- Diskrimineringsnämnd
- Bevisbörderegeln
- Ansvaret för att motverka diskriminering i skollagsreglerad verksamhet flyttas från DO till Skolinspektionen
- Skyddet mot diskriminering i offentlig verksamhet

DO:s roll och uppdrag

Utredningen menar att DO i stort sett ska arbeta som den gör i dag och att utredningsarbetet därför ägnats åt att finna andra och nya vägar för att motverka diskriminering.

Av utredningen framgår att i förhållande till antalet inkomna ärenden för DO talan i mycket få ärenden. De ärenden som myndigheten driver i domstol är sådana där myndigheten har gjort en bedömning att det behövs vägledande avgöranden eller det annars finns särskilda skäl för det. Utredningen framhåller att denna ordning är rimlig och att diskrimineringslagen bör tydliggöras i detta avseende.

Utredningen föreslår dock att DO bör utveckla sin ärendehantering genom att utreda något fler ärenden genom att skicka över anmälan till den som anmälts så att denne får möjlighet att yttra sig. DO bör också arbeta mer med samförståndslösningar.

Arbetet mot diskriminering på regional och lokal nivå

Utredningen framhåller vikten av att det på regional och lokal nivå bedrivs ett arbete mot diskriminering som kompletterar DO.

Fler aktörer måste aktivt arbeta mot diskriminering och det framstår, enligt utredningen, som givet att länsstyrelserna, vilka verkar på regional nivå, bör ha ett ansvar för att inom ramen för det pågående främjandearbetet motverka diskriminering i länen.

På lokal nivå spelar antidiskrimineringsbyråerna en viktig roll när det gäller att motverka och förebygga diskriminering. Det finns mycket som tyder på att byråerna når personer som misstror myndigheter och de kan därmed bistå personer på ett sätt som andra aktörer på området har svårt att göra. Utredning föreslår dock att byråernas verksamhet delvis får en annan inriktning än i dag. Det huvudsakliga målet med byråernas verksamhet ska vara att stödja enskilda och det statliga stödet ska villkoras i enlighet med denna viljeinriktning. Utredningen föreslår därför att en förutsättning för att erhålla statligt stöd ska vara att minst hälften används för sådan verksamhet som gäller avgiftsfri rådgivning och stöd till enskilda om hur de kan ta

till vara sina rättigheter. Därutöver föreslås att storleken på det statliga stödet ska höjas.

Diskrimineringsnämnd

Utredningen föreslår att det inrättas en diskrimineringsnämnd för att pröva diskrimineringsstvister. Tanken med förslaget om en ny myndighet med uppgiften att pröva diskrimineringsstvister är att skapa bättre möjligheter för dem som utsätts för diskriminering att ta till vara sina rättigheter och att fler ska få möjlighet till upprättelse. Nämnden ska utföra ett arbete som inte utförs i dag och kommer därmed att fylla ett tomrum som ingen annan aktör fyller, menar utredningen.

Nämnden bör inrättas som ett särskilt beslutsorgan inom en ny myndighet. Arbetet ska omfatta samtliga diskrimineringsgrunder och så gott som samtliga samhällsområden som omfattas av diskrimineringslagen, dock med vissa begränsningar. På arbetslivsområdet föreslås nämnden ha behörighet att pröva tvister om diskriminering där anmälaren inte är medlem i en arbetstagarorganisation samt i tvister där arbetstagarorganisationen har förklarat sig inte vilja föra sin medlems talan. Utredningen föreslår också att nämnden inte ska pröva tvister som rör skollagsreglerad verksamhet.

Avsikten med förslaget om att inrätta en diskrimineringsnämnd är att den etablerar ett alternativt organ för tvistlösning. Nämnden ska pröva om den anmälda har gjort sig skyldig till diskriminering, utsatt någon för repressalier eller inte iakttagit sin skyldighet att utreda och vidta åtgärder mot trakasserier eller sexuella trakasserier.

Nämnden ska även rekommendera en lösning på tvisten. Det kan vara fråga om en viss summa i diskrimineringsersättning. Nämnden kan även föreslå att olika åtgärder vidtas för att förhindra att diskrimineringen eller repressalier fortsätter eller upprepas. Det kan då röra sig om utbildningsinsatser om skyddet mot diskriminering.

Utredningen föreslår att nämndens beslut inte ska vara bindande. Bindande beslut skulle innebära försämringar för den person som utsatts för diskriminering i form av längre handläggningstider och ett mer formaliserat och mindre flexibelt förfarande, utan att efterlevnaden av nämndens beslut nödvändigtvis skulle bli högre.

Förfarandet i nämnden ska i huvudsak vara skriftlig för att tvistlösningen vid nämnden ska vara ett enkelt, effektivt och kostnadsfritt alternativ till domstolsprocess. Ärenden som kräver muntlig bevisning ska avvisas.

Bevisbörderegeln

I diskrimineringsstvister gäller en särskild bevisbörderegeln. Syftet med denna regel är att ge de som utsätts för diskriminering bevislättning. Regeln innebär att om den som anser sig ha blivit utsatt för diskriminering eller utsatt för repressalier ska kunna visa på omständigheter som ger anledning att anta att hen har blivit diskriminerad eller utsatt för repressalier, är det den som påstås ha diskriminerat som ska visa att diskriminering inte har förekommit.

Utredningen föreslår att det tydligare ska framgå av lagtexten att bevisbörderegeln i diskrimineringslagen är en presumptionsregel. En tydligare utformning kan bidra till att regeln tillämpas på ett korrekt sätt och att det blir tydligare för parterna hur de bör argumentera och framföra sin sak i domstolen, menar utredningen.

Ansvaret för att motverka diskriminering i skollagsreglerad verksamhet flyttas från DO till Skolinspektionen.

Tillsynen av att skolor följer de regler som handlar om att barn och elever inte ska utsätta för diskriminering och annan kränkande behandling är delat mellan DO och Statens skolinspektion. DO utövar tillsyn enligt diskrimineringslagen (2008:567). Skolinspektionen utöver tillsyn enligt skollagen (2010:800) i fråga om annan kränkande behandling.

Utredningen föreslår att tillsynsansvaret för arbetet med åtgärder mot diskriminering i skollagsreglerad verksamhet flyttas från DO och placeras på Skolinspektionen. En sådan ordning tydliggör vad som gäller och underlättar för huvudmän som ska tillämpa regelverken. Dessutom leder en sådan ordning till att det blir lättare för elever och vårdnadshavare att finna stöd i frågor som rör trakasserier, kränkande behandling och diskriminering.

Skyddet mot diskriminering i offentlig verksamhet

Enligt diskrimineringslagen gäller förbud mot diskriminering inom vissa samhällsområden, oavsett om verksamheten är privat eller offentlig. För offentlig verksamhet finns dessutom en särskild reglering som innebär ett förbud mot diskriminerande bemötande. Utredningen menar att det finns frågetecken om skyddet är tillräckligt och föreslår därför att regeringen utreder frågan om att skapa en ny diskrimineringslag med ett generellt diskrimineringsförbud.

Beredning

Ärendet har remitterats till stadsledningskontoret, arbetsmarknadsnämnden, socialnämnden, utbildningsnämnden, äldrenämnden, Enskede-Årsta-Vantörs stadsdelsnämnd, Spånga-Tensta stadsdelsnämnd, Östermalms stadsdelsnämnd och kommunstyrelsens råd för mänskliga rättigheter. Äldreförvaltningen har svarat med ett kontorsyttrande.

Stadsledningskontoret

Stadsledningskontorets tjänsteutlåtande daterat den 29 augusti 2017 har i huvudsak följande lydelse.

Stadens vision om Ett Stockholm för alla tydliggör målsättningen om att staden ska vara öppen och välkomnande, fri från diskriminering samt trygg och säker för alla. Att inte utsättas för diskriminering är en mänsklig rättighet. Det är därför angeläget att det i samhället finns vägar att gå för att personer som upplever diskriminering ska kunna ta till vara sina rättigheter.

Stadsledningskontoret ställer sig i huvudsak positivt till föreslagna förändringar, förutom förslaget om inrättande av en diskrimineringsnämnd. Förslagen kan bidra till att tydliggöra nuvarande aktörers ansvar och mandat samt ge ökade möjligheter för enskilda att ta till vara sina rättigheter.

Kontoret välkomnar förslaget om att tillsynsansvaret för arbetet mot diskriminering i skollagsreglerad verksamhet flyttas från DO och placeras på Skolinspektionen. Det innebär att Skolinspektionen får ett samlat ansvar och att skolornas arbete mot diskriminering, på samma sätt som arbetet mot kränkande behandling, ingår i Skolinspektionens kontinuerliga

tillsyn. Det innebär också att alla barn och elever som upplever sig utsatta för trakasserier eller diskriminering kan få hjälp från Barn- och elevombudet, på samma sätt som de som upplever sig kränkta utan koppling till diskrimineringsgrunderna. Den föreslagna ordningen är förenligt med barnets bästa och innebär ett stärkt skydd för utsatta barn och elever. Det blir tydligare för såväl huvudmän, som för vårdnadshavare, barn och elever vad som gäller och vem man kan vända sig till vid förekomst av diskriminering.

Det är kontorets mening att förslagen på sikt kan leda till att diskrimineringsfrågor uppmärksammas i större utsträckning och att färre riskerar att utsättas för diskriminering. Förslagen är också välkomna då de gynnar jämställdhet mellan kvinnor och män samt bidrar till att stärka barns rättigheter.

Som utredningen funnit kräver förslaget om en diskrimineringsnämnd ytterligare överväganden. Kontoret välkomnar ytterligare analyser av behovet av att inrätta en sådan nämnd främst mot bakgrund av de övriga förslagen som utredningen lämnar för att förbättra skyddet mot diskriminering. En ny myndighet ”som ett särskilt beslutsorgan inom en ny myndighet” väcker många frågor som bl.a. uppgifter, arbete, organisation och roll i systemet av aktörer inklusive domstolar för att inrättandet ska få den avsedda effekten på arbetet mot diskriminering. Därutöver bör det särskilt övervägas om skriftlig bevisning ska gälla som huvudregel i beredningen av anmälningar i nämnden. Det kan föreligga utmaningar för personer som utsätts för diskriminering att framföra skriftlig bevisning. I sammanhanget är det därför relevant att ta hänsyn till att i diskrimineringstvister är det snarare regel än undantag att muntlig bevisning behövs för att utjämna det ojämna styrkeförhållandet som kan förekomma i diskrimineringstvister.

Stadsledningskontoret föreslår att kommunstyrelsen besvarar kulturdepartementets remiss av betänkandet ”Bättre skydd mot diskriminering” (SOU 2016:87) i enlighet med detta tjänsteutlåtande.

Arbetsmarknadsnämnden

Arbetsmarknadsnämnden beslutade vid sitt sammanträde den 29 augusti 2017 följande.

1. att hänvisa till förvaltningens tjänsteutlåtande som sitt yttrande över remissen.
2. att justera paragrafen omedelbart.

Särskilt uttalande gjordes av Johanna Sjö m.fl. (alla M), ledamoten Gulan Avci (L) och ledamoten Johan Fälldin (C), *bilaga 1*.

Ersätтарыttrande gjordes av Ofelia Namazova (KD) som instämde med Johanna Sjö m.fl. (alla M), ledamoten Gulan Avci (L) och ledamoten Johan Fälldin (C).

Arbetsmarknadsförvaltningens tjänsteutlåtande daterat den 17 augusti 2017 har i huvudsak följande lydelse.

Arbetsmarknadsförvaltningen ser i huvudsak positivt på förslagen i betänkandet som kan leda till att fler enskilda som utsätts för diskriminering får hjälp och större möjlighet att ta tillvara sina rättigheter samt att kunskapen vid flera instanser stärks kring diskrimineringsfrågor. Diskriminering i arbetslivet är väl belagt i forskningen och det är en högst angelägen fråga att både genom lagstiftning och stödande insatser minska diskriminering – inte minst för att skapa förutsättningar för nyanlända att komma in på arbetsmarknaden och även kunna få arbete som motsvarar deras kompetens. Personer med funktionsvariationer är en annan grupp där diskriminering på arbetsmarknaden utgör ett stort

hinder för arbetsmarknadsreglering för många individer. En väl fungerande diskrimineringslagstiftning behövs där stödet för den enskilde stärks och blir mer tillgängligt.

Vidare anser arbetsmarknadsförvaltningen att det är positivt att skolinspektionen tar över hela ansvaret för diskriminering och annan kränkande behandling för verksamheter inom skolområdet. Förslaget innebär troligen ett mer överskådligt och lättbegripligt system ur den enskildes perspektiv över tillsynen och möjligheterna till upprättelse inom skolan vilket är viktigt ur den enskildes perspektiv. Även ur skolans perspektiv finns fördelar att reglerna kring diskriminering förs in i skollagen.

När det gäller harmoniseringen av regelverk som blir följden av utredningens förslag om att flytta ansvaret för tillsyn av diskrimineringsärenden inom skolområdet till skolinspektionen anser arbetsmarknadsförvaltningen att det är viktigt att det är tydligt vilket ansvar som åvilar huvudmannen respektive utbildningsanordnaren. Inom vuxenutbildningen i Stockholms stad studerar en övervägande del hos utbildningsanordnare som är upphandlade av kommunen. Skrivningarna i utredningen pekar å ena sidan på att arbetet med aktiva åtgärder ska bedrivas inom varje verksamhet, men samtidigt uttalas att det är huvudmannen som ska *genomföra* arbetet med aktiva åtgärder genom att identifiera risker, analysera orsakerna och vidta åtgärder. Arbetet ska också bedrivas fortlöpande vilket understryker behovet av att knyta ansvaret för att rent praktiskt arbeta med de aktiva åtgärderna till respektive verksamhet. Skrivningarna kring hur ansvaret fördelas bör förtydligas.

Socialnämnden

Socialnämnden beslutade vid sitt sammanträde den 22 augusti 2017 följande.

1. Socialnämnden hänvisar till tjänsteutlåtandet som svar på remissen.
2. Socialnämnden överlämnar tjänsteutlåtandet till kommunstyrelsen.

Socialförvaltningens tjänsteutlåtande daterat den 4 augusti 2017 har i huvudsak följande lydelse.

Utredningens förslag berör inte socialtjänstens område specifikt utan påverkar hanteringen av diskrimineringsärenden i samhället mer generellt. Genom förslaget att upprätta en diskrimineringsnämnd och de rekommendationer som ges för att öka information kring gjorda anmälningar till DO stärks den enskildes möjligheter att ta till vara sina rättigheter, vilket förvaltningen ser positivt på. Socialförvaltningen stödjer också förslagen att stärka det främjande arbetet bland annat genom att förtydliga länsstyrelsernas och DO:s uppdrag och att ge fortsatt stöd till antidiskrimineringsbyråerna.

Konsekvenserna av att flytta delar av diskrimineringslagstiftningen till skollagen är svårare att överblicka. För utbildningsanordnaren kan det vara en fördel att ha en tillsynsmyndighet att svara mot i dessa frågor i stället för två (idag ansvarar Skolinspektionen för tillsyn av planer mot kränkande behandling medan DO ansvarar för tillsyn av likabehandlingsplaner) och anmälan till Skolinspektionen kan också ligga närmare till hands för personal, vårdnadshavare och elever än att anmäla till DO. Samtidigt riskerar en flytt att diskrimineringslagstiftningen kan komma att se olika ut för olika verksamhetsområden och att tillsynsmyndigheter kan tolka lagen på olika sätt. Förvaltningen ser både för- och nackdelar med förslaget.

Förvaltningen föreslår att socialnämnden hänvisar till detta tjänsteutlåtande som svar på remissen.

Utbildningsnämnden

Utbildningsnämnden beslutade vid sitt sammanträde den 24 augusti 2017 följande.

1. Utbildningsnämnden överlämnar förvaltningens tjänsteutlåtande till kommunstyrelsen som svar på remissen.
2. Beslutet justeras omedelbart.

Utbildningsförvaltningens tjänsteutlåtande daterat den 18 juli 2017 har i huvudsak följande lydelse.

Utbildningsförvaltningen delar i huvudsak utredningens bedömningar och tillstryker generellt förslagen. Utbildningsförvaltningen önskar framföra följande synpunkter:

Tillsynsansvar flyttas till Skolinspektionen

Förvaltningen ställer sig positiv till förslaget om att tillsynsansvaret för arbetet med åtgärder mot diskriminering i skollagsreglerad verksamhet flyttas från Diskrimineringsombudsmannen (DO) till Skolinspektionen. Förslaget innebär att barn och elever som utsätts för diskriminering eller annan kränkande behandling i skollagsreglerad verksamhet kan få samma stöd och samma möjligheter till upprättelse oavsett grunden till kränkningen. Förvaltningen vill lyfta fram att flera utredningar sedan tidigare har föreslagit detta och kommit fram till att det är problematiskt med uppdelad reglering och tillsyn av bestämmelserna gällande diskriminering och trakasserier respektive kränkande behandling av elever. Förvaltningen har också erfarenhet av att handläggningstiden, med dagens myndighetsuppdelning, skiljer sig åt vilket i praktiken innebär att handläggningstiden är väsentligt längre hos DO. I de fall att trakasserier, sexuella trakasserier och diskriminering konstateras så förekommer inte samma sanktioner och inte heller samma typ av uppföljning av elevens skolsituation som vid annan kränkande behandling, vilket är problematiskt. DO utreder idag alla anmälningar som gäller trakasserier mellan barn, men biträder inte individen i ersättningsfrågan. Barn- och elevombudet kommer genom den nya regleringen även att kunna biträda barn som utsatts för trakasserier. Detta är en positiv förändring då möjligheten att få myndigheternas stöd för att få ersättning vid trakasserier och övrig kränkande behandling enligt förvaltningen bör vara likvärdig.

Följdändringar

Förvaltningen ställer sig även positiv till följdändringarna vilka medför att diskrimineringslagens regler flyttas över till skollagen. Förvaltningen har inget att invända mot att regelverket i nu gällande förbud mot kränkande behandling ändras till att omfatta ett förbud mot diskriminering och annan kränkande behandling, så länge som innebörden av begreppet annan kränkande behandling är detsamma som kränkande behandling enligt nu gällande lag.

Avstängning i de frivilliga skolformerna

Utredningen föreslår även att det ska tydliggöras att möjligheten att stänga av en elev i de frivilliga skolformerna även gäller situationer då eleven utsätter någon för diskriminering. Förvaltningen ställer sig positiv till förslaget.

Aktiva åtgärder och samverkan

Utredningen föreslår att dagens reglering av huvudmannens skyldighet att bedriva ett målinriktat arbete för att motverka kränkande behandling ska ändras så att den i stort sett får samma utformning som det nya ramverket för aktiva åtgärder i diskrimineringslagen.

Skyldigheten ska utvidgas till att omfatta även ett förebyggande och främjande arbete mot diskriminering och repressalier i all skollagsreglerad verksamhet.

Förvaltningen ställer sig positiv till förslaget och vill meddela att arbetet i stadens skolor redan idag sker samlat inom ramen för skolornas likabehandlingsarbete. Förvaltningens bedömning är att förändringen inte kommer att innebära någon ökad arbetsbelastning för stadens skolor, utan snarare kommer att göra arbetet enklare, då kravet om en plan för kränkande behandling tas bort och ersätts med bestämmelser om dokumentation av aktiva åtgärder för allt förebyggande och främjande likabehandlingsarbete.

Utredningen föreslår vidare att en skyldighet för huvudmannen att i arbetet med aktiva åtgärder samverka med barn, elever och anställda i verksamheten förs in i skollagen. Förvaltningen ställer sig frågande till begreppet samverkan, som i skollagens mening bland annat ska ske mellan kommun, landsting och enskild i frågor som gäller godkännande av enskilda (1 kap 5 § Skollagen), med samhället i övrigt om gymnasieskolan (15 kap. 4 § skollagen), i fråga om samverkansavtal (15 kap. 30 § skollagen) och samverkan med andra aktörer i frågor som rör barn som far illa (29 kap. 13 § skollagen) . I 4 kap. 9 § skollagen beskrivs istället att barn och elever ska ges inflytande över utbildningen, och hur detta ska anpassas efter deras ålder och mognad. I läroplanen beskrivs att elever ska få vara delaktiga, utöva inflytande och ta ansvar i verksamheten.

Det är för förvaltningen inte tydligt i betänkandet vad formuleringen om samverkan innebär och om detta gäller något annat än det arbete med barn och elevers delaktighet och/eller inflytande som skollag och läroplan idag använder. Om utredningen avser att elever och personal ska göras delaktiga eller ges inflytande i det förebyggande arbetet, är förvaltningens inställning att samverkan är ett olämpligt begrepp för att beskriva detta.

Stöd behövs med ny reglering

Med förslagets ikraftträdande om huvudmannens ansvar för arbete med aktiva åtgärder ser förvaltningen ett stort behov av stödverktyg för att genomföra dokumentationen. DO:s verktyg för att upprätta likabehandlingsplaner/planer mot kränkande behandling har i Stockholm varit ett väl använt verktyg och förvaltningen ser därför ett fortsatt behov av motsvarande stöd. Det är också angeläget att ett sådant stöd tillhandahålls i samband med den nya lagens ikraftträdande.

Ersättningsformer och ringa kränkning

Utredningen når slutsatsen att regler om ersättning till dem som har utsatts för diskriminering och reglerna om ersättning till dem som har utsatts för annan kränkande behandling ska samordnas, därför förs det in en bestämmelse om det i skollagen. Detta innebär att diskrimineringsersättning ska utgå även vid annan kränkande behandling enligt skollagen. En bestämmelse om det ska föras in i skollagen. Utredningen föreslår även att det ska vara möjligt att få diskrimineringsersättning även då huvudmannen har brustit i sina skyldigheter att förebygga och förhindra diskriminering eller annan kränkande behandling samt vid brister i skyldigheten att skriftligen dokumentera arbetet med aktiva åtgärder. Den praktiska konsekvensen är att ersättningen för annan kränkande behandling blir högre än den är med idag gällande regler om skadestånd.

Med dagens reglering i skollagen lämnas inte skadestånd -

– i andra fall än vid repressalier – om kränkningen är ringa. Utredningen konstaterar att samordningen av ersättningsformerna (skollagens och diskrimineringslagens) innebär att denna begränsning tas bort. Det gäller, enligt utredningen, situationer där huvudmannen har brustit i sina skyldigheter att förebygga och förhindra kränkande behandling respektive inte upprättat en plan mot kränkande behandling. Det får till följd, enligt utredningen, att fler situationer kan ge rätt till diskrimineringsersättning enligt skollagen, än enligt diskrimineringslagen.

Förvaltningen ställer sig positiv till skälen att reglerna samordnas, inte minst för att båda slag av kränkningar ofta har samband med varandra och kan vara kopplade till ett och samma

händelseförlopp. Förvaltningen är också positiv till en mer enhetlig lagstiftning. Däremot ställer sig förvaltningen frågande till vilka analyser och slutsatser som gjorts av befintlig praxis av ersättningsnivåerna i skadeståndsärenden, det vill säga vilka slutsatser som ligger till grund för att höja ersättningen för skadestånd och vilka skäl som ligger till grund för att kränkande behandling ska omfatta preventionsspåslag. Sådana analyser och slutsatser saknas i utredningen. Det framgår vidare inte av förslagen om detta får ekonomiska konsekvenser för kommunerna och i så fall i vilken utsträckning. Det gör det därför svårt att värdera förslaget i sin helhet.

Ekonomiska konsekvenser

Förvaltningen saknar i betänkandet en närmare analys av vilka ekonomiska konsekvenser förslagen kommer att ge för skolhuvudmän. Utredningen anger att överflytten av bestämmelserna om diskriminering i skolreglerad verksamhet enligt utredarnas uppfattning enbart kommer leda till positiva konsekvenser för de huvudmän som berörs, då verksamheterna redan tidigare arbetat med dessa frågor utifrån ett skollagsperspektiv. Arbetet kommer därför utifrån utredarnas uppfattning att effektiviseras och underlättas när reglerna

samordnas. Förvaltningen delar i och för sig denna uppfattning när det gäller det generella likabehandlingsarbetet för skolhuvudmännen.

Som framgår ovan innebär förslaget att ersättningsnivåerna för kränkande behandling kommer att höjas, och att förvaltningen i utredningen saknar en analys av vilka skäl som ligger till grund för att höja ersättningen i dessa fall. En höjd ersättningsnivå för annan kränkande behandling kommer enligt förvaltningen att innebära ekonomiska konsekvenser för skolhuvudmännen. Innan en ny praxis har etablerats utifrån de nya ersättningsreglerna gällande diskrimineringsersättning kan detta också leda till utökade processrättsliga kostnader för kommunen.

Att Barn- och elevombudet kommer att biträda enskilda som utsatts för trakasserier kan innebära fler skadeståndsärenden för kommunen, även om förvaltningens erfarenhet är att ärenden som rör trakasserier är mycket ovanligt i förhållande till ärenden gällande annan kränkande behandling.

Förvaltningen bedömer att lagändringen i sig inte kommer att leda till någon ökad anmälningfrekvens, men vill samtidigt påpeka, liksom Skolinspektionen angett, att antalet anmälningar till tillsynsmyndigheterna generellt har ökat de senaste åren. Om antalet anmälningssärenden fortsätter att öka innebär det ekonomiska konsekvenser för kommunen. I övrigt bedömer förvaltningen att förslaget inte kommer att leda till några större ekonomiska konsekvenser för kommunen.

Utbildningsförvaltningen föreslår att utbildningsnämnden överlämnar förvaltningens tjänsteutlåtande till kommunstyrelsen som svar på remissen och att beslutet justeras omedelbart.

Äldreförvaltningen

Äldreförvaltningens tjänsteutlåtande daterat den 31 augusti 2017 har i huvudsak följande lydelse.

Äldreförvaltningen ser generellt positivt på betänkandets ambition att minska risken för att utsättas för diskriminering och att de som utsatts ska få stöd och hjälp. Flera av betänkandets förslag kommer att underlätta detta arbete.

Ansvaret för att motverka diskriminering i skollagsreglerad verksamhet

Förslaget innebär att såväl förbuden mot diskriminering och repressalier som reglerna om aktiva åtgärder för att motverka diskriminering som gäller för skollagsreglerad verksamhet kommer att regleras i skollagen. Förvaltningen anser att en sådan ordning är ändamålsenlig, eftersom frågan om diskriminering är närbesläktad med frågan om kränkande behandling. Regler om kränkande behandling finns idag i skollagen. Det kommer därför att bli enklare för huvudmän och andra att överblicka regelverket, vilket kommer att innebära att aktörerna inom skolan får en bättre beredskap mot diskriminering.

Förslag om att det ska inrättas en diskrimineringsnämnd

Förvaltningen anser att den av utredningen föreslagna diskrimineringsnämnden antagligen kommer att öka benägenheten att anmäla diskriminering. Förvaltningen menar dock att frågan om inrättandet av en diskrimineringsnämnd behöver utredas ytterligare, bl.a. av samhällsekonomiska skäl, men också av skäl hänförliga till bevis tekniska frågor. Ett skriftligt förfarande vid nämnden, vilket utredningen föreslår, kan komma att innebära vissa svårigheter, t.ex. vid bevisvärderingen. I exempelvis konsumenttvister som handläggs av Allmänna reklamationsnämnden (ARN), där processen enbart är skriftlig, består bevisningen i flertalet ärenden ofta av bilder och annan dokumentation på fysiska föremål, såsom skor, kläder, bilar, lägenheter m.m. I diskrimineringstvister utgörs bevisningen däremot inte sällan endast av muntliga uppgifter. Även om bevisbördereglerna i konsumenttvister och diskrimineringstvister skiljer sig åt, anser förvaltningen att ett skriftligt förfarande i ärenden om diskriminering hos den tilltänkta diskrimineringsnämnden skulle, i so mliga fall, ändå kunna leda till vissa bevis svårigheter för den utsatta.

Bevisbördereglerna

Förvaltningen ställer sig positiv till utredningens intentioner med förslaget om att ändra lydelsen av bevisbördereglerna. Emellertid ställer sig förvaltningen frågande till nödvändigheten av förslaget. De gällande reglerna är enligt förvaltningens mening tillräckligt tydliga, d.v.s. att det är fråga om omvänd bevisbörda, vilket innebär att det räcker för den utsatta att lägga fram fakta som tyder på diskriminering och sedan ska den anmälda motbevisa att så inte har skett. Av utredningens analys och slutsatser synes inga övertygande skäl presenteras som stöd för en lagändring. Tvärtom anger utredningen själva i betänkandet att domstolarna numera tycks tillämpa regeln som en presumtionsregel. Detta borde därför rimligen innebära att en lagändring inte är nödvändig.

Jämställdhetsanalys

Detta tjänstutlåtande har inte bedömts ha någon påverkan på förhållandet mellan könen eller jämställdhet.

Enskede-Årsta-Vantörs stadsdelsnämnd

Enskede-Årsta-Vantörs stadsdelsnämnd beslutade vid sitt sammanträde den 31 augusti 2017 följande.

1. Enskede-Årsta-Vantörs stadsdelsnämnd överlämnar förvaltningens tjänsteutlåtande till kommunstyrelsen som svar på remissen om bättre skydd mot diskriminering.
2. Paragrafen justeras omedelbart.

Enskede-Årsta-Vantörs stadsdelsförvaltnings tjänsteutlåtande daterat den 16 juni 2017 har i huvudsak följande lydelse.

Förvaltningen ställer sig positiv till förslaget. Det handlar om åtgärder som förtydligar och underlättar för den som utsatts för diskriminering. Genom att exempelvis förtydliga DOs roll, förenkla möjligheten till prövning och samla ansvaret för skollagsreglerad verksamhet blir det tydligare var den enskilda ska vända sig. Ett förtydligande av arbetet om information

och främjande åtgärder är också positivt.

Spånga-Tensta stadsdelsnämnd

Spånga-Tensta stadsdelsnämnd beslutade vid sitt sammanträde den 24 augusti 2017 följande.

1. Spånga-Tensta stadsdelsnämnd godkänner förvaltningens tjänsteutlåtande som svar på remiss om bättre skydd mot diskriminering (SOU 2016:87).
2. Spånga-Tensta stadsdelsnämnd beslutar om omedelbar justering

Spånga-Tenstas stadsdelsförvaltnings tjänsteutlåtande daterat den 4 juli 2017 har i huvudsak följande lydelse.

Förvaltningen har inga invändningar till utredningens förslag eller rekommendationer. Förvaltningen ser särskilt positivt till förslaget om att flytta ansvaret för att motverka diskriminering i skollagsreglerad verksamhet från DO till Skolinspektionen för att frågorna bättre ska samordnas med reglerna om skydd mot kränkande särbehandling. Förvaltningen anser liksom utredningen att innan man överväger att införa en diskrimineringsnämnd och ny myndighet bör regeringen utreda frågan. Detta gäller även införandet av ett generellt diskrimineringsförbud.

Östermalms stadsdelsnämnd

Östermalms stadsdelsnämnd beslutade vid sitt sammanträde den 24 augusti 2017 att remissen besvaras med stadsdelsförvaltningens tjänsteutlåtande.

Östermalms stadsdelsförvaltnings tjänsteutlåtande daterat den 14 juni 2017 har i huvudsak följande lydelse.

Förvaltningen ställer sig positiv till de förslag som utredningen har kommit fram till. Att Diskrimineringsombudsmannens (DO) roll förtydligas och blir mer strategisk samt att en diskrimineringsnämnd inrättas som förhoppningsvis på ett mer effektivt sätt kan avgöra diskrimineringsärenden är ett bra förslag. Inrättandet av en sådan nämnd bör medföra att de som anser sig bli diskriminerad i större utsträckning kan pröva frågan samt att diskrimineringsombudsmannen fortsättningsvis inte behöver driva enskilda ärenden. En positiv konsekvens av lagen som förvaltningen vill lyfta är att villkor och redovisningen av statsbidragen blir tydligare och därigenom lättare att följa upp. Det är också positivt att barn och elever som utsätts för diskriminering eller kränkande behandling i skollagsreglerad verksamhet kan få samma stöd och möjligheter till upprättelse.

Kommunstyrelsens råd för mänskliga rättigheter

Kommunstyrelsens råd för mänskliga rättigheter beslutade vid sitt sammanträde den 31 augusti 2017 följande.

Kommunstyrelsens råd för mänskliga rättigheter ställer sig bakom kansliets promemoria daterad den 10 augusti 2017.

Särskilt uttalande gjordes av Gertrud Åström (OPOL), *bilaga 1*.

Särskilt uttalande gjordes av Ulrika Westerlund (OPOL), *bilaga 1*.

Kansliet för mänskliga rättigheters yttrande daterat den 10 augusti 2017 har i huvudsak följande lydelse.

Stadens vision om Ett Stockholm för alla tydliggör målsättningen om att staden ska vara öppen och välkomnande, fri från diskriminering och trygg och säker för alla. Att inte utsättas för diskriminering är en mänsklig rättighet. Det är därför angeläget att det i samhället finns vägar att gå för att personer som upplever diskriminering ska kunna ta till vara sina rättigheter.

Kansliet är positiv till föreslagna förändringar förutom förslaget om inrättande av en diskrimineringsnämnd. Förslagen kan bidra till att tydliggöra nuvarande aktörers ansvar och mandat samt ge ökade möjligheter för enskilda att ta till vara sina rättigheter. På sikt kan förslagen leda till att diskrimineringsfrågor uppmärksammas i större utsträckning och att färre riskerar att utsättas för diskriminering.

Som utredningen funnit kräver förslaget om en nämnd ytterligare överväganden. Kansliet välkomnar därutöver ytterligare analyser även av behovet av att inrätta en sådan nämnd främst mot bakgrund av de övriga förslagen som utredningen lämnat för att förbättra skyddet mot diskriminering. En ny myndighet ”som ett särskilt beslutsorgan inom en ny myndighet” väcker många frågor som bl.a. uppgifter, arbete, organisation och roll i systemet av aktörer inklusive domstolar för att inrättandet ska få den avsedda effekten på arbetet mot diskriminering. Därutöver bör det särskilt övervägas om enkom skriftlig bevisning ska gälla som huvudregel i beredningen av anmälningar. I diskrimineringstvister är det snarare regel än undantag att muntlig bevisning behövs för att utjämna det ojämna styrkeförhållandet som kan förekomma i diskrimineringstvister.

Reservationer m.m.

Arbetsmarknadsnämnden

Särskilt uttalande gjordes av Johanna Sjö m.fl. (alla M), ledamoten Gulan Avci (L) och ledamoten Johan Fälldin (C) enligt följande.

Det är välbehövligt att Diskrimineringsombudsmannen kan bli mer exekutiv och göra mer påtaglig skillnad. Enskilda individer behöver hjälp att få sin rätt tillvaratagen och slippa vara utelämnade till organisationers skön. För elever och föräldrar och skolhuvudmän är det välkommet med en tydligare struktur vad gäller elevers rätt att slippa diskriminering.

Ersättaryttrande gjordes av Ofelia Namazova (KD) enligt följande.

Det är välbehövligt att Diskrimineringsombudsmannen kan bli mer exekutiv och göra mer påtaglig skillnad. Enskilda individer behöver hjälp att få sin rätt tillvaratagen och slippa vara utelämnade till organisationers skön. För elever och föräldrar och skolhuvudmän är det välkommet med en tydligare struktur vad gäller elevers rätt att slippa diskriminering.

Kommunstyrelsens råd för mänskliga rättigheter

Särskilt uttalande gjordes av Gertrud Åström (OPOL) enligt följande.

Förslaget till remissvar, att inrättande av en ny nämnd kräver ytterligare analyser, är en uppfattning som delas. I tillägg kan sägas att en sådan analys måste, för att kunna svara på frågan hur ett effektivt arbete mot diskriminering ska organiseras, förhålla sig inte bara till form och instrumentell juridik utan till faktiskt innehåll i sakfrågorna som berörs. Har DO minskat diskrimineringen i samhället? Från jämställdhetshåll, och forskning, finns en bred samstämmighet om att svaret är nej. Snarare tvärtom.

Utredningens direktiv hade ett individperspektiv och förbigick den omfattande kritik som finns och fanns redan vid DO:s inrättande mot såväl den sammanslagna diskrimineringslagstiftningen som myndigheten. Utredningen blir därför en missad chans att peka på brister i DO:s arbete som skulle kunna vara utgångspunkt för förslag till förändringar. Tilläggsdirektivet, om en annan ordning för tillsyn, har utredningen inte svarat på.

Förslaget att stärka den lokala och regionala nivån verkar allmänt sett vettigt, men löser inte frågan om ineffektivitetens grund i DO:s arbete, grundläggande felaktiga organisering och inriktning.

Utredningen upprepar i betänkandet bara den tvungna standardfrasen om jämställdhet, men diskuterar inte sakområdet. Analysen når inte innehållet, fast det är i sak som verkligheten ändras och det är där som FN:s konventioner har betydelse, exempelvis CEDAW som behandlar jämställdhet i arbete och löner i artikel 11. Lönekartläggning tas inte upp, trots att området nyligen fått ny och skärpt reglering. Jämställdhetsarbetet har strukturellt fokus, vilket ett förtydligat uppdrag om främjande och tillsyn med vite, hade kunnat effektuera, men utredningen föreslår endast ännu fler individärenden. Bara i en ny nämnd. En dålig ordning ska stärkas.

Särskilt uttalande gjordes av Ulrika Westerlund (OPOL) enligt följande.

Som ett förtydligande av det jag framförde på mötet med Rådet för mänskliga rättigheter under vårt möte 31 augusti, vill jag framföra följande:

- Jag tycker att staden ska ta chansen att vara kritisk mot att utredningen inte tillräckligt tydligt tagit chansen att kritisera DO. DO:s arbetssätt, där få fall drivs, har bland annat skapat en otydlighet gällande vad som egentligen är diskriminering på flera områden. Innan situationer är prövade i domstol kan det ibland vad svårt att veta vad som egentligen gäller. DO:s (som jag uppfattar det) rädsla för att driva fall som de kan komma att förlora, har lett till att en orimligt stor börda har hamnat på civila samhället, där ju till exempel ADB:erna har drivit flera fall gällande diskriminering mot transpersoner, medan DO inte har drivit något.

- Jag har också sett exempel på ärenden där DO tagit en anmälan och gjort denna till ett tillsynsärende, vilket i sig inte behöver vara dåligt, men där min tolkning är att DO i för hög utsträckning väljer att gå på den anmälda partens linje, och verkar anse att saken är utredd för att DO ställt frågor, istället för att gå vidare med en rättsprocess som hade kunnat klargöra vad som gäller. (Exempel från min utredning: transkvinna i ett visst landsting får inte hårborttagning i ansiktet på lika villkor som andra transkvinnor från andra landsting får detta, och som Socialstyrelsens kunskapsstöd rekommenderar. Landstingets motiv är "vi har en policy som säger att transkvinnor inte får detta, förrän långt senare i processen. Det är inte diskriminering eftersom andra kvinnor (alltså ciskvinnor) inte heller får hårborttagning." DO går på landstinget linje. Problem: om detta inte är diskriminering, borde kanske lagen skärpas, eller en kompletterande lagstiftning/annan åtgärd säkerställa vård på lika villkor? Nu vet vi dock inte om detta skulle kunna anses vara diskriminering, eftersom det inte prövats i domstol.)